

HEGEDŰS NORBERT

Költészet és dark fantasy

Neil Gaiman versei

¹HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 104.

I.

Amikor az ember meghallja a dark fantasy szókapcsolatot, általában regényekre, novellákra, tehát prózai szövegekre gondol. Ez egyáltalán nem véletlen, hiszen a műfaj ikonikus szövegei, zászlóshajói szinte kivétel nélkül prózai művek: így volt ez a múltban és így van ma is. Gondoljunk Poe novelláira (*Az Usher-ház vége*, *A fekete macska*), Lovecraft kisregényeire (*Cthulhu hívása*, *Charles Dexter Ward különös esete*), Stoker *Drakulájára*, vagy a kortárs alkotók közül King, Hamilton, Gaiman regényeire. Bármely tetszőlegesen kiválasztott könyvesboltban meggyőződhetünk róla, hogy a fantasy műfaja bizony prózacentrikus, s ez alól nem kivétel a dark fantasy sem.

Ez az első benyomás azonban igencsak csalóka lehet – bizonyos szempontból felszínes ismeretekre utal, s árnyalásra szorul. Nem szabad elfelejtenünk ugyanis azt, hogy már a műfaj születése óta jelen van a verses forma is. A leghíresebb példa kétségkívül Poe *A holló* című költeménye lehetne, de írt a műfajhoz köthető verseket Lovecraft (*A Tenger Menyasszonya*) és Gaiman is. Az általános vélemény az, hogy ezek a versek nem minden esetben érik el a prózai művek színvonalát (Poe ebben kivétel), és a kritika inkább kísérletként, szárnypróbálgatásként tekint rájuk.

Jelen dolgozat arra tesz kísérletet, hogy Neil Gaiman verseit elemezve megvizsgálja a dark fantasy és a költészet kapcsolatát, elhelyezze e verseket a gaimani életműben, és – ha úgy adódik – megcáfolja az előző bekezdésben megfogalmazott sztereotípiát.

II.

Mielőtt még hozzáfognánk Gaiman verseinek elemző bemutatásához, röviden tisztázzuk, mit is értünk dark fantasy alatt. A szókapcsolatban a dark jelző többnyire a történetek hangulatát is jelöli, melyekre a sötét tónus, a fenyegetettség érzése jellemző. A természetfeletti jelenléte e történetekben elfogadott, gyakori a szörnyetegek (vámírok, vérfarkasok) szerepeltetése. Mint egy horrorban, mondhatnánk. Csakhogy a „horrontörténetben az áldozatnak, míg a dark fantasyben paradox módon bizony sokszor a szörnyetegnek drukkolunk”.¹ Nem ritka, hogy a főhősünk természetfeletti képességekkel rendelkezik (Anita Blake), vagy éppen – mint a későbbiekben bemutatásra kerülő vers esetében – maga is szörnyeteg.

A természetfeletti jelenléte ezekben a művekben létrehoz egy alternatív univerzumot, amely a befogadó valós világa mellett létezik.² Ez a világ sok esetben fenyegetést jelent az olvasó által mindennapinak észlelt világra, s a művek cselekménye gyakran éppen arról szól, hogy hártja el a főszereplő ezt a veszélyt. Fontos még megjegyezni, hogy vegytiszta dark fantasy valószínűleg még elméleti szinten sem létezik, azonban az előbbi – tematikus – meghatározások a gyakorlatban használhatónak tűnnek.

III.

Neil Gaiman verseivel a magyar olvasó a *Tükör és füst*, valamint a *Törékeny holmik* c. kötetekben találkozhat, melyekben a versek novellákkal és elbeszélésekkel váltakoznak. Gaiman verseiről általánosságban elmondhatjuk, hogy mind hangulatukban, mind világlátásukban, mind tematikájukban szervesen illeszkednek az életműbe. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a hagyományhoz, mesés világhoz való kötődés (Utasítások), a mitikus alakok szerepeltetése és ezek újraértelmezése (Miklós) éppúgy jellemző rájuk, mint a töretlen mesélői kedv. Ez a jelenség – hogy a történetek mesélésének igénye a költeményekben is prioritást élvez – bizonyos következményekkel jár a szerző verseire nézve.

Ezek a művek többnyire nem lírai alkotások, inkább versben elbeszélt történetek. Jellemzően szabad verselésben íródtak, a sortördés és a gondolatrítmus teszi őket költeménnyé (ilyenek pl. a *Bay Wolf*, *A fehér út*, *Kések királynője*). Kivételek persze akadnak, mint pl. a *Befásulni* vagy a *Vámpír sextina* c. versek, de ezek jellemzően más formában is íródtak. Ezekben a lírai tartalom kötöttebb formát hoz magával. A dolgozat további részében egy kötöttebb (*Vámpír sextina*) és egy szabadabb (*Bay Wolf*) formában íródott verset vizsgálunk meg közelebbről.

IV.

A *Vámpír sextina* (Vampire sestina) sokáig Gaiman egyetlen vámpírokról szóló műve volt. Ez egy kicsit meglepő lehet egy dark fantasy szerző esetében,³ de ez a vers meglehetősen magasra tette a mércét. Első pillantásra egy lírai önreflexiókkal teletűzdelt költeménnyel állunk szemben, amely a vámpír-létről, a szerelimestől való elszakítottaságról, az örök szomjúságról szól – vagyis beteljesíti azokat az előfeltevéseket, amelyeket a címben szereplő „vámpír” szó hív életre az olvasóban. Ez önmagában még nem feltétlenül garantálná a mű esztétikai értékét; a forma az, ami jelen esetben kiemeli a költeményt az átlagból.

A sextina az egyik legkötöttebb versforma. Igen régi, eredete a középkorra tehető. Egy provanszáli trubadúr, Arnaut Daniel fejlesztette ki „lényege, hogy a versszakok mind a hat sorának végén rímek helyett kulcsszavak helyezkednek el, melyek az első hat strófában spirálformában ismétlődnek, az utolsó, hetedik versszakban, mely

2 Stemler Miklós ezeket osztott világoknak nevezi, „ahol a befogadó által a mindennapinak észlelt világba egy másik, természetfeletti, nem egy esetben horrorisztikus jegyekkel rendelkező alternatív univerzum türemkedik be.” STEMLER Miklós, *Világok teremtése és eltörlése. A dark fantasy találkozása a poszttolkien fantasyvel*, Prae, 2011/1., 24.

3 A tartózkodás lehetséges okairól korábban már írtunk itt: <http://kulter.hu/2013/12/ez-nem-elet/>

4 LADÁNYI-TURÓCZY Csilla, *Szefárd illetve converso irodalom a XVI. sz.-ban*, Palimpszeszt, 14. szám, http://magyarirodalom.elte.hu/palimpszeszt/14_szam/17.htm

5 Neil GAIMAN, *Vámpír sextina*, ford. PAPP Cseperke = Neil GAIMAN, *Tükör és füst*, Beneficium, Budapest, 1999, 257–258.

6 Neil GAIMAN, *Bevezető*, ford. HORVÁTH Norbert = Neil GAIMAN, *Tükör és füst*, 36.

7 Az összes magyar nyelvű idézet forrása: Neil GAIMAN, *Bay Wolf*, ford. HORVÁTH Norbert = Neil GAIMAN, *Tükör és füst*, 191–198. Az angol eredetét lábjegyzetek formájába közöljük: „dealt in stims and pumps and steroids”, Neil GAIMAN, *Bay Wolf* = James LOWDER (ed.), *Curse of the Full Moon*, Ulysses Press, Berkely, 2010, 371.

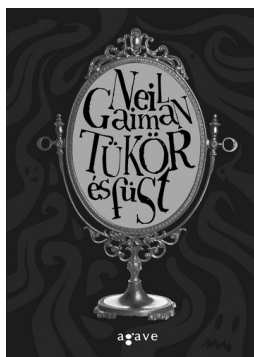
tkp. fél versszak csupán (cauda vagy tornada), mind a hat kulcsszó ismét megjelenik, oly módon, hogy a vers utolsó és az első verssorának kulcsszava azonos legyen. [...] A sextina-forma, mint a fentiekből kiderült, a 6-os szám variációira épül, ami különböző matematikai formulákhoz, számmissztikához vezet el az elemzőt, és kozmikus jelentéstartalomra utal. Művelői közé tartozott Dante, Petrarca, Sannazzaro, Bembo is, a portugálok közül Ribeirón kívül a Diana szerzője, Montemayor, és a Lusiadák költője, Camões is.”⁴

Láthatjuk, hogy egy ilyen vers megalkotása nem csekély kihívást jelent (és a magyar nyelvre való átültetése fordítói bravúrt sejtet⁵). A versforma kiválasztása nem esetleges: az első versszak végén lévő hat kulcsszó ugyanis – a folyamatos visszatérésnek, variációnak köszönhetően – komoly jelentésformáló és hangulatkeltő erővel bír. Gaiman versében ezek a dream, night, love, stone, world, blood szavak (a fordításban: álom, éj, szerelmem, kő, világ, vér). Mindegyik köthető a vámpír-léthez, de ezen kívül is jelentős asszociációs mezővel rendelkeznek. Erős szimbólumok, amelyek kozmikus, ősi jelentésre utalnak (akárcsak az ódon versforma). A mélyebb, elhallgatott, titkos tudásra utal a sextinákra eleve jellemző nyelvi gazdaságosság és a vámpír szó elliptikus elhagyása is – mely a címen kívül máshol nem szerepel a versben. Az ellipsis alkalmazása akár utalás is lehet e lények rejtőzködő, fényt kerülő létmódjára, a homályból suttozó kísértő álomszerűségére.

V.

Egészen más megoldással találkozhatunk a *Bay Wolf* című mű esetében, ami egy klasszikus Gaiman-féle dark fantasy történet – versbe szedve. A *Bay Wolf* érdekes keveréke a vérfarkas-történeteknek, Beowulf mítoszának és a Baywatch világának. A szerző régi olvasói már megszokhatták a szokatlan képzettársításokat, de lássuk be – ez még nekik is meredek. Gaiman is érzi, hogy ehhez némi magyarázatot kell fűzni. Az egész egy felkéréssel kezdődött: „Szeretném, ha írnál egy olyan verses történetet. Egy detektívstori kellene, ami a közeljövőben játszódik. [...] Úgy esett, hogy éppen befejeztem társ szerzőként egy forgatókönyv írását. A régi angol elbeszélő költemény, a Beowulf legenda adaptációja volt. Kicsit meglepődtem, amikor többen félrehallották a nevet és azt hitték, írtam egy »Baywatch« epizódot. Így hát nekiláttam és újra feldolgoztam a Beowulf legendát egy futurisztikus »Baywatch« formájában, egy detektívtörténeteket tartalmazó antológiába. [...] Nézzék, én sem kérem számon, honnan szerzik az ötleteiket.”⁶ Ehhez nem is fűznénk kommentárt, mindössze rámutatnánk a mítoszok „újra-feldolgozásának” és a kortárs popkultúrával (Baywatch) való konfrontálásának gaimani gyakorlatára: a szerzői intenció szerint a jövőben játszódó szöveg a detektívtörténetek, a mítosz és egy kilencvenes évekbeli sorozat keveréke akar lenni.

A *Bay Wolf* tehát egy krimiszerű történetet mesél el, ami a közeljövőben („hús-húsban”) játszódik a Venice Beachen. A hely Gar Roth fennhatósága alatt áll, aki „stimekkel, szteroidokkal pumpálta a népet”⁷.

Van azonban valaki/valami, aki/ami veszélyt jelent Roth embereire, ő ezért felbérel egy kárrendezőt, Talbotot, hogy intézze el a fenyegetést. Talbot elvállalja a munkát, és nekilát szimatolni.

Ez eddig egy klasszikus krimi felütés, a jövőbe helyezve és a 90-es évek iránti nosztalgiával átítatva (a Venice Beach, a szteroidokkal felpumpált izomagyú férfiak, a „csajok felfújtt idomokkal” mindenkinek ismerősek, aki látott már egy Baywatch epizódot). Első pillantásra nincs ebben semmi természetfeletti, hiszen az alvilági háborúk során bizony előfordul, hogy eltűnik egy-két ember. Egy rivális bandára gyanakszik Roth is: „Én? Szerintem az Eurizraeli Maffia, / vagy a Tongok.”⁸ Mi köze ennek a dark fantasyhez?

Az első utalást már a szöveg első sorában megkapjuk, igaz, csak egy név formájában. „Figyelj, Talbot. Valaki irtja az embe-reimet”⁹ – mondja Roth. Lawrence Talbot neve sokak fülében ismerősen csenghet. Ő ugyanis a *Megint világvége* c. novella narrátora is, ahol Innsmouth városában keveredett mindenféle zűrös ügyekbe. Detektív, kárrendező – és nem mellesleg egy alakváltó. A *Bay Wolf* elbeszélője tehát egy vérfarkas – klasszikus dark fantasy klisé. Gaiman nem árul zsákmacskát: a nevet az 1941-es „*A farkasember*”¹⁰ c. filmből kölcsönözte. Aki tehát egy kicsit jártas popkultúrában, az a „Talbot” nevet olvasva már sejtheti, hogy a történetben előbb-utóbb fel fog bukkanni egy vérfarkas is. Az elbeszélő személyén kívül más párhuzamokat is felfedezhetünk a *Megint világvége* c. novellával. Az E./1. személyű retrospektív elbeszélés, Talbot fanyar humora és cinikus mondatai („Én vagyok az elit gárda”¹¹) mind ilyenek.

A Beowulf-ról szóló elbeszélő költemény az óangol irodalom egyik legfontosabb alkotása. A *Bay Wolf* számos esetben reflektál a neves műre. Az alaphelyzet szinte azonos: egy szörnyeteg veszélyezteti a hangosan mulatozó embereket¹², ezért az uralkodó külső segítséget hív. Ez a segítség a klasszikus esetében Beowulf, Gaimannál Talbot. Míg Beowulf sok szempontból egy klasszikus hős-alkat, Larry Talbot egy igazi antihős. Fanyar, züllött, cinikus.¹³ Ennek ellenére ő is elbánik a szörnyeteggel. Közös pont az is, hogy az igazi veszélyt a szörnyeteg anyja jelenti. Csakhogy míg az óangol elbeszélő költemény esetében a hős lefejezi Grendel anyját, Gaiman története másképpen végződik.

A Beowulf-mítosznak van ugyanis még egy verziója, amit figyelembe kell vennünk. Neil Gaiman társszerzőként jegyzi a 2007-ben bemutatásra került *Beowulf – A legendák lovagja*¹⁴ c. film forgatókönyvét, mely neves színészek közreműködésével (Angelina Jolie, Antony Hopkins) készült, úttörő módon, motion capture technikával. Ezt azért kell megemlítenünk, mivel a film néhány megoldása visszaköszön a *Bay Wolf*-ban is. A filmben ugyanis Grendel anyja egy gyönyörű nő alakjában elcsábítja az elpusztítására készülő hőst. A nő hatalmat és hírnevet ígér neki, s mivel Beowulf nem tud ellenállni, magára vonja a korábban Hrothgart sújtó átkot. A *Bay Wolf*-ban is történik valami hason-

8 „Me? I’m thinking it’s the Eurisraeli Mafia / or the Chinks.” *Uo.*, 192.

9 „LISTEN, TALBOT. Somebody’s killing my people”, *Uo.*, 371.

10 „*The Wolf Man*”, rendezte: George Waggner. (<http://www.imdb.com/title/tt0034398/>) Larry Talbot a főszereplője a 2010-ben készült remake-nek is: „*The Wolfman*” r. Joe Johnston (<http://www.imdb.com/title/tt0780653/>)

11 „I’m one of the avaut guard.” GAIMAN, *I. m.*, 375.

12 „They were partying. Everyone was partying, / dusted, shot up, cranked out, / the music was so loud you could hear it with your bones”. GAIMAN, *I. m.*, 371.

13 Talán mégis találunk kapcsolatot. Beowulf neve a bee + wolf (méh + farkas = medve) összetétellel keletkezett, Talbot pedig, mint tudjuk, vérfarkas. Egy bizonyos szempontból mind a kettő szörnyeteg.

14 *Beowulf – A legendák lovagja*, r. Robert Zemeckis, <http://www.imdb.com/title/tt0442933/>

15 „Rolling, pelt to scales, / Her neck between my teeth, / my claws raking her back...” GAIMAN, *I. m.*, 377. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a vers nem mondja ki egyértelműen, mire utalnak ezek a sorok – lehet szexuális aktus, de harc is, ami Talbot győzelmével ér véget. A vers nyitva hagyja ezt a kérdést.

16 VILCSEK Béla, *Szabadvers és szabad vers napjaink költészetében*, Kortárs Online, 2010. szeptember, <http://www.kortarsonline.hu/2010/09/szabadvers-es-szabad-vers-napjaink-kolteszeteben/3426>

17 Uo.

18 „Avaunt, foul beast (...) / Avaunt? Shit, boy.” GAIMAN, *I. m.*, 375.

19 „His skin was fishskin pale, / his teeth were sharp as sharks’, / his fingers were webbed and claved”. Neil GAIMAN, *I. m.*, 375.

20 „You’re the adjuster I spoke to? / That’s righth, [...] and you got stuff that needs adjusting.” GAIMAN, *I. m.*, 372.

ló. Talbot követi a haldokló szörnyet a tenger mélyére, ahol találkozik annak anyjával: „Hemperegtünk, prém és pikkely, / nyaka a fogaim közt, / karmaim a hátát szántották...”¹⁵ A szerző viszont nem emeli át identikusan az elcsábítás aktusát: míg a filmben Grendel anyja szörnyetegből emberré változik, hogy elcsábítsa Beowulfot; addig a versben Talbot, az ember alakul át szörnyeteggé, s így csábítják el. Vagyis Gaiman nemcsak az eredeti történetet, de a saját forgatókönyvét is felhasználja az írás során, mintegy alátámasztva azon elméletét, hogy a mítosz előzményei teljesen szabadon felhasználhatóak, csak az számít, hogy a végeredmény érdekes legyen. Ez pedig egy fontos következménnyel jár az irodalomtudományokra nézve. Nyilvánvalóvá teszi ugyanis azt, hogy ha egy adott történet, mítosz alakulását, változásait, hatástörténetét akarjuk megvizsgálni, akkor komoly figyelmet kell szentelnünk a popkultúra vizuális médiumainak is, mivel ezek kölcsönösen oda-vissza hatnak az irodalomra.

A *Bay Wolf* tehát egy szabadverses formában elmesélt történet. Ha a Vilcsek Béla által felállított tipológiából¹⁶ indulunk ki, egy ún. sorképző (szólam- vagy mondatsoros) szabadvers, amely „pusztán a vers alapkövetelményét, az ún. sorképzést teljesíti. Sorai páronként és leginkább valamilyen nyelvi-mondattani-tipográfiai szempont szerint feleltethetőek meg egymásnak, belső elrendezésük minimális mértékben (esetleg anafora, rím, metrumfoszlányok, hanglejtés, dalmatív stb.) tartalmaz ismétlődő mozzanatot”.¹⁷ Ez a forma nagyon közel áll a prózához, ám annál ritmusosabb, dallamosabb, ami a sortördelesemből és az ismétléses alakzatok gyakori használatából fakad. Találunk itt geminációs alakzatokat („El innét, szörnyeteg [...] / El innét? Kis szaros.”¹⁸), halmozást és fokozást („Bőre sápadt, akár egy hálnak, / fogai élesek, akár egy cápának, / ujjain karmok és ráncok”¹⁹), reflexiót („A kárrendező, akivel beszéltem? / Úgy van, [...] / neked pedig rendezni való károd van”²⁰). A sortördeles pedig (a ritmikai megfontolások mellett) a történet dinamikájához is hozzájárul: szinte minden sor új információt közöl, szinte mindegyikben van egy íge, amihez valamilyen cselekvés társul. Míg a *Vámpír sextina* inkább az elhallgatásra, az ellipszisre épült, addig a *Bay Wolf* a felsorolást, a dinamikát helyezi előtérbe.

VI.

A dark fantasy tehát tökéletesen működik verses formában is. Mi következik ebből? Többek között az, hogy a műfaj (?) meghatározása nem köthető formai elemekhez. Ugyanúgy tud működni versben és prózában, leginkább a tematika felől ragadható meg.

Minden fiktív mű az általunk megélt valóság parazitájának számít, még az alternatív világokon játszódó high fantasy történetek is. De amíg ez a távolság a high fantasy esetében igen nagy lehet, a dark fantasy esetében sokszor csupán árnyalatnyi. Szinte minden ugyanaz, de egy kicsit sötétebb minden. A különbség csupán árnyalatnyi – rejtett, a sötétben, az árnyékok között kell keresni. Ezért lehetséges, hogy akár egy pár soros vers is képes megidézni a dark fantasyra oly-

annyira jellemző borús hangulatot. Elég pár megfelelően elhelyezett szó, melyek a megfelelő képzeteket hívják életre, és máris egy alternatív univerzumban vagyunk. A high fantasy esetében nem ennyire egyszerű a helyzet. Egy világ felépítéséhez, megismeréséhez tér és idő kell – ezért preferálja ez a zsáner a többkötetes regényfolyamokat. A dark fantasy ilyen szempontból sokkal közelebb áll hozzánk. Gaiman világa majdnem olyan, mint amilyenek a valóságot megismertük. Csak léteznek vámpírok (*Vámpír sextina*), az ősi istenek nem is tűntek el (*Amerikai istenek*), és ha óvatlan vagy, olykor-olykor belefuthatsz egy trollba (*Troll*).

Sötétségevő, 2010

